

Industrijska dediščina v Barceloni: med izpraznjenimi spomeniki in vsakdanjim življenjem

Industrial heritage in Barcelona: between vacant monuments and everyday life

Blaž Križnik

Povzetek

Območje dejavnosti 22@ je značilen primer urbane prenove nekdanjega industrijskega območja v Barceloni. Načrt predvideva obsežno gospodarsko preobrazbo in urbano prenavo delavske soseske Poblenou, s čimer naj bi mestna uprava ustvarila nove naložbene in zaposlitvene priložnosti ter izboljšala konkurenčnost mesta. Precej pozornosti je namenjena varovanju industrijske dediščine kot pomembnem vidiku prepoznavnosti Poblenouja, zaradi česar načrt predvideva različne ukrepe za preobrazbo nekdanjih tovarn v nove proizvodne, izobraževalne, stanovanjske ali skupnostne prostore. Vendar se je v praksi pokazalo, da gre pri varovanju industrijske dediščine v Poblenouju bolj za ohranjanje podobe nekdanjih tovarn kot za vprašanja njihovega prihodnjega namena in pomena, kar je pripeljalo do konflikta med prebivalci soseske in mestno upravo. Industrijsko dediščino, ki prebivalcem Poblenouja predstavlja del vsakdanjega življenja in simbolni izraz njihove delavske preteklosti, je mestna uprava razumela predvsem kot priložnost za nove naložbe. Območje dejavnosti 22@ tako kaže, da je uspešno varovanje industrijske dediščine v Barceloni v veliki meri posledica dejavnega zavzemanja civilne družbe za pravico do skupnega spomina, zaradi česar je primer Poblenouja zanimiv tudi za slovensko okolje.

Industrial heritage in Barcelona: between vacant monuments and everyday life

The 22@ district of activities is a typical case of urban renovation of a former industrial area in Barcelona. The plan envisages an extensive economic transformation and urban renovation of a working-class neighbourhood Poblenou whereby the city authorities would create new investment and employment opportunities and improve the city's competitiveness. A lot of attention has been directed towards the protection of industrial heritage as an important aspect of Poblenou's unique identity with the plan outlining various schemes to transform the former factories into new manufacturing, educational, residential or community spaces.

The practice has shown, however, that the protection of industrial heritage in Poblenou is more focused on preserving the appearance of the former factories than on the questions of their future purpose and significance, which has led to a conflict between the inhabitants of the neighbourhood and the city authorities. The industrial heritage, which represents a part of everyday life to the inhabitants of Poblenou and is a symbolic expression of their proletarian past, was understood mostly as an opportunity for new investments by the city authorities. The 22@ district of activities thus shows that the successful protection of industrial heritage in Barcelona is largely due to the strivings of the civil society for the right to common memory, which makes the case of Poblenou relevant also for the Slovene environment.

Barcelona velja za zgled, ki mu želijo slediti številna mesta po svetu. Ne brez razloga. Iz razmeroma manj pomembnega regionalnega središča se je razvila v eno gospodarsko najuspešnejših evropskih mest, pri čemer je v veliki meri ohranila razmeroma močno družbeno povezanost ter tradicionalno urbano strukturo. V barcelonski metropolitanski regiji danes prevladujejo visokotehnoška industrija, napredne storitvene dejavnosti ter kulturna industrija in turizem. Značilnost tako imenovanega »barcelonskega modela« so poleg tega urbana prenova nekdanjih industrijskih območij, vlaganja v družbeno in prometno infrastrukturo, premišljeno oblikovanje odprtega javnega prostora, vsebinsko mešan in strnjen prostorski razvoj ter dejavno sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem in civilno družbo.¹

Zaradi selitve industrije in storitvenih dejavnosti v metropolitansko regijo konec osemdesetih in v devetdesetih letih je lahko Barcelona v širšem mestnem središču ustvarila pogoje za širitev obstoječih in razvoj novih dejavnosti, ki ob razmeroma majhni potrošnji prostora ustvarjajo visoko dodano vrednost. Hkrati z gospodarsko so bili dani tudi pogoji za prostorsko preobrazbo mesta, pri čemer je imela osrednjo vlogo prav urbana prenova nekdanjih industrijskih območij. V tem pogledu predstavljata go-

spodarska in prostorska preobrazba soseske Poblenou značilen primer urbane prenove nekdanjega industrijskega območja v Barceloni. Vendar pa urbana prenova ne spreminja le gospodarskega ustroja in prostorskih odnosov, ampak neposredno vpliva tudi na družbeno in simbolna razmerja v mestu. Industrijska dediščina ima kot sestavni del vsakdanjega življenja v Poblenouju namreč tudi pomembno družbeno vlogo. Poleg tega gre pri njenem varovanju in prenovi za ohranjanje lokalne kulture v Poblenouju in skupnega spomina mesta.

Poblenou: zgodnja industrializacija in izključenost iz mesta

Barcelona je v devetnajstem stoletju postala eno najpomembnejših industrijskih središč v Španiji. Prav Poblenou, ki se prvič omenja leta 1843 kot del Sant Martí de Provençals, je postal središče zgodnje industrializacije v Barceloni. Območje se je pričelo razvijati sredi devetnajstega stoletja, ko sta bili v soseski zgrajeni pomembni železniški progi. Dobra prometna povezanost, bližina mestnega središča in poceni zemljišča so bili razlog za njegovo hitro industrializacijo in urbanizacijo. Ob novih tovarnah so zrasle številne delavske četrti, zaradi česar je Poblenou postal znan kot *katalonski Manchester*. Od ostalega mesta se tako ni ločil le po značilni industrijski podo-

bi, ampak tudi po vsakdanjem življenju, ki je imelo več skupnega z industrijskimi središči drugod po Evropi kot z Barcelono. Za Poblenou so bili tedaj značilni slab gospodarski položaj in izkoriščanje prebivalcev, nizka kakovost življenjskega okolja in neurejena infrastruktura. Hkrati sta vsakdanje življenje v Poblenouju zaznamovali močna delavska solidarnost in skupnostna pripadnost, kar je pripeljalo do oblikovanja naprednih političnih in sindikalnih gibanj, ki so pomembno vplivala na nadaljnji družbeni razvoj soseske. Leta 1897 sta bila Sant Martí de Provençals in Poblenou upravno priključena k Barceloni in verjetno se je v tem času med prebivalci Poblenouja razvila predstava o delavski soseski z lastno identiteto, medtem ko je bila v Barceloni soseska prepoznana kot revno mestno obrobje. Za njen razvoj je bila poleg zgodnje industrializacije tako od nastanka dalje značilna močna gospodarska, družbena in geografska izključenost iz mestnega življenja.

Rastoči proizvodni stroški in prostorska omejenost so bili razlogi, da se je sredi dvajsetega stoletja iz Poblenouja odselilo več velikih podjetij, ki so proizvodno preselila v širšo metropolitansko regijo. Gospodarski in družbeni položaj v soseski se je poslabšal tudi zaradi množičnega priseljevanja z revnega španskega podeželja. Slabe življenjske razmere in brezposelnost so bile vzrok, da se je med letoma 1970 in 2001 iz Poblenouja odselila četrtnina vseh prebivalcev. Hkrati se je okreplil proces deindustrializacije, tako da so v devetdesetih letih v Poblenouju ostala le manjša podjetja ter številna opuščena ali slabo izrabljena industrijska zemljišča. Kljub temu da je z novo podzemno železnico soseska postala bolj povezana z mestom, je Poblenou ostal gospodarsko, družbeno in geografsko razmeroma izključen iz mestnega življenja vse do konca devetdesetih let, ko je bila na njegovem severnem robu odprta avenija Diagonal, ki je revnejše soseske na vzhodu Barcelone povezala z mestnim središčem.

Značilen zgodovinski razvoj, povezan s hitro industrializacijo in urbanizacijo konec devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja, se je tako še pred dobrim desetletjem odražal v gospodarski in družbeni strukturi ter prostorskem ustroju Poblenouja. Kljub obsežni deindustrializaciji in odseljevanju prebivalcev v zadnjih desetletjih sta bila v Poblenouju pred začetkom urbane prenove še vedno močno prisotna tra-

Sl. 1: Dediščina je umetnost, rešimo Can Ricart!, grafit na nekdanji tovarni Can Ricart v Poblenuju. Foto: B. Križnik
 Sl. 2: Tovarna Can Ricart, zgrajena leta 1853, je eden redkih ohranjenih primerov zgodnje industrijske arhitekture v Kataloniji. Foto: 22@ Barcelona

dicionalna industrija in delavstvo, medtem ko so vsakdanje življenje zaznamovali razmeroma enotno dojetanje sosese kot prepoznavne in povezane skupnosti, močna skupnostna pripadnost ter skupna predstava o delavskem značaju in zgodovini sosese.² Prav nekdanje tovarne so z leti postale pomemben materialni nosilec lokalne kulture in simbolni izraz skupnostne pripadnosti v Poblenuju.

Območje dejavnosti 22@ in lokalni odzivi

Mestna uprava je sredi devetdesetih let spoznala, da je potrebno v širšem mestnem središču zagotoviti nove površine za razvoj naprednih storitvenih dejavnosti, če želi Barcelona ostati zanimiva za vlagatelje. Območje Poblenuja je bilo eden redkih delov mesta, kjer je bilo zaradi opuščanih in slabo izrabljenih industrijskih zemljišč mogoče zagotoviti načrtovane površine. Poleg tega je bila za Poblenujo značilna razmeroma redka pozidava, bližina mestnega središča, ugodna prometna lega in tudi dolga industrijska tradicija. Mestna uprava je leta 2001 sprejela načrt *Območje dejavnosti 22@*, s katerim želi celostno prenoviti širše območje Poblenuja. Projekt javno-zasebnega partnerstva predvideva obsežno gospodarsko preobrazbo in urbano prenavo sosese, s čimer naj bi ustvarili nove naložbene in zaposlitvene priložnosti ter izboljšali globalno konkurenčnost Barcelone. Namesto stare industrije namerava mestna uprava v soseseko pritegniti nova visokotehnološka podjetja in izobraževalne ustanove, povezane z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo, biotehnologijo, energetiko, mediji in oblikovanjem.³ Načrt poleg tega predvideva tudi gradnjo novih ter prenavo obstoječih stanovanj in javnih prostorov, s čimer bi v Poblenuju izboljšali domnevno nizko kakovost življenjskega okolja, ki naj bi bila posledica gospodarskega nazadovanja in prostorske degradacije v zadnjih desetletjih.

Zaradi obsega in kompleksnosti načrtovane urbane prenave je predviden rok njene uresničitve od petnajst do dvajset let. Ob tem je načrt *Območje dejavnosti 22@* zaradi težko predvidljivih prihodnjih gospodarskih, družbenih in prostorskih razmer zasnovan prilagodljivo – natančneje določa samo osnovne gospodarske, urbanistične in infrastrukturne elemente preobrazbe ter način za njihovo uresničevanje. Načrt opredeljuje novo mešano rabo prostora na širšem območju Poblenuja, določa ukrepe za

gradnjo infrastrukture, potrebne za razvoj nove industrije in storitvenih dejavnosti, ter pogoje za prenavo nekdanjih industrijskih in stanovanjskih površin.⁴ Precej pozornosti namenja obsežni industrijski dediščini kot pomembnem vidiku prepoznavnosti celotnega območja, zaradi česar predvideva različne ukrepe za preobrazbo nekdanjih tovarn v nove proizvodne, izobraževalne, stanovanjske ali skupnostne prostore. V Poblenuju je v preteklosti sicer že prišlo do prenave dela industrijske dediščine. Uspešna preobrazba nekdanjih tovarn *Can Felipa*, *La Farinera del Clot*, *Palo Alto* ali *Vapor Lull* je bila pomemben zgled ne le za načrtovalce, ampak tudi za prebivalce, ki so se tako zavedli pomena industrijske dediščine za ohranjanje lokalne kulture in skupnega spomina mesta.

Čeprav je inovativen in strokovno dobro pripravljen načrt, ki predvideva tako ukrepe za zmanjšanje pričakovanih negativnih učinkov urbane prenave na lokalno gospodarstvo in vsakdanje življenje kot tudi ukrepe za varovanje in prenavo industrijske dediščine, je *Območje dejavnosti 22@* kmalu po sprejetju postal povod za nezadovoljstvo prebivalcev in množično družbeno mobilizacijo v Poblenuju. Mestna uprava je načrt namreč sprejela brez sodelovanja prebivalcev, kar so ti razumeli kot poskus uveljavljanja gospodarskih in političnih na račun skupnostnih interesov. Mestni upravi so očitali, da je resnični namen urbane prenave prikrita gentrifkacija sosese, in jo obtožili za izgubo delovnih mest v tradicionalni industriji in storitvenem sektorju. Poleg tega je prišlo do uničenja dela industrijske dediščine, s čimer naj bi po mnenju prebivalcev mestna uprava načrtno brisala delavsko zgodovino Poblenuja.

Industrijska dediščina kot del vsakdanjega življenja

Neustrezno varovanje in prenova industrijske dediščine sta postala eden izmed glavnih vzrokov za konflikt med prebivalci in mestno upravo. Čeprav je slednja pod pritiskom sosedskih združenj in nevladnih organizacij dopolnila in razširila načrt varovanja industrijske dediščine v Poblenuju, se je v praksi pokazalo, da gre bolj za ohranjanje podobe nekdanjih tovarn kot za vprašanje njihovega prihodnjega namena in pomena. V načrtu *Območje dejavnosti 22@* je bilo najbolj sporno spreminjanje namembnosti nekdanjih tovarn, ki so sicer prebivalcem Poblenuja predstavljale pomemben simbolni izraz njihove skupnostne pripadno-

sti, v zasebne hotele, poslovne prostore ali prestižna stanovanja. Prebivalci so jasno povedali, da zanje industrijska dediščina niso le stare opeke, kot je to razumela mestna uprava, ampak da gre pri njenem varovanju in prenavi zlasti za ohranjanje lokalne kulture in skupnega spomina mesta.⁵ Od mestne uprave so zato zahtevali, naj pri prenavi nekdanjih tovarn upošteva tako zgodovinsko kot tudi njihovo družbeno in simbolno vlogo v vsakdanjem življenju sosese.

Prebivalci so nasprotovali zlasti preobrazbi nekdanje tekstilne tovarne *Can Ricart* v poslovne prostore in stanovanja. Pri načrtovani prenavi je mestna uprava zasebniku dovolila, da izseli številne male industrijske in umetniške delavnice, ki so v *Can Ricart* delovale od osemdesetih let dalje, poruši večino industrijskih objektov ter gradi nove poslovne in stanovanjske površine. Najemnike delavnic so pri nasprotovanju načrtovani rušitvi podprla sosedska združenja in nevladne organizacije v Poblenuju in Barceloni, s katerimi so oblikovali *Koalicijo za rešitev Can Ricarta*. Potem ko so po številnih protestih uspešno preprečili rušenje, je koalicija pripravila tudi alternativni predlog preobrazbe *Can Ricarta*, ki bi v celoti ohranil nekdanjo tovarno kot središče vsakdanjega življenja v Poblenuju. Mestna uprava je pod pritiskom javnosti kasneje preklcala prvotni načrt in pripravila novega, ki je deloma upošteval predloge sosedskih združenj in nevladnih organizacij.⁶ Leta 2008 je bila nekdanja tovarna *Can Ricart* tako razglašena za kulturno dediščino nacionalnega pomena.

Industrijsko dediščino, ki je prebivalcem Poblenuja predstavljala simbolni izraz njihove delavske preteklosti, je mestna uprava razumela kot priložnost za nove naložbe in izboljšanje globalne konkurenčnosti mesta. Na ta način lahko nekdanje tovarne govorijo o marsičem, razen o izkoriščanju, družbenih bojih in vsakodnevnih življenjskih praksah, nekoč značilnih za Poblenujo. Balibrea zato govori o »politiki amnezije« kot sestavnem delu urbane prenave postindustrijskih mest. Po njenem mnenju je pri prenavi industrijske dediščine v Barceloni spogledovanje s konfliktno preteklostjo načrtno zakrito in estetizirano, zaradi česar prenovljeni prostori izgubijo sposobnost ohranjanja skupnega spomina na delavsko preteklost mesta. Takšna oblika varovanja in prenavne industrijske dediščine »promovira amnezijo in odsotnost vsake zgodovinske refleksije«.⁷

Sl. 3: Delavci in najemniki Can Ricarta so se leta 2005 uprli prisilni izselitvi in skupaj s sosedskimi združenji in nevladnimi organizacijami rešili tovarno pred rušenjem.

Foto: Isaac Marrero Guillamón

Sl. 4: Delavnica Técnicas y Transformados - Can Ricart je imela poleg gospodarske tudi pomembno družbeno in simbolno vlogo v vsakdanjem življenju soseske. Foto: Isaac Marrero Guillamón

Sl. 5: Pogled na Can Ricart razkriva značilen preplet industrijskih in stanovanjskih objektov v soseski Poble Nou. Foto: 22@ Barcelona

Primer urbane prenoje v Poble Nouju kaže, da je uspešno varovanje in prenova industrijske dediščine v Barceloni v veliki meri posledica zavzemanja civilne družbe »za pravico do skupnega spomina«.⁸ V tem pogledu je Can Ricart zanimiv tudi za slovensko okolje, saj pokaže, zakaj preobrazba nekdanjih tovarn ne sme postati predmet nepremičninskih ali političnih špekulacij – te industrijsko dediščino spreminjajo v vsebinsko izpraznjene spomenike, namenjene privabljanju novih vlagateljev in turistov ali razkazovanju politične moči. Kot del vsakdanjega življenja morata zaradi njene družbene in simbolne vloge varovanje in prenova industrijske dediščine postati predmet demokratične razprave, ki naj poleg lastnikov in mestne uprave vključuje tako strokovno javnost kot tudi celotno civilno družbo. Pri tem naj vloga strokovne javnosti ne bo omejena le na načrtovanje, ampak naj civilno družbo dejavno seznanja z zgodovinskim pomenom industrijske dediščine in različnimi možnostmi za njeno varovanje in prenojo.

Opombe

- 1 V primeru barcelonskega modela govorimo o strateških in sektorskih dokumentih in načrtih, ki so vplivali na preobrazbo Barcelone od osemdesetih let dalje. Esteban, J., »The planning project: Bringing value the periphery, recovering the centre«, v: Marshall, T. (ur.), *Transforming Barcelona*, Routledge, London 2004, str. 111–50.
- 2 Še leta 2004 je delež industrijskih podjetij v Poble Nouju znašal 19 %, medtem ko so industrijska podjetja v Barceloni predstavljala le 7 % vseh podjetij. V anketi leta 2007 je kar 94 % vprašanih prebivalcev soseske odgovorilo, da je Poble Nou znan po industriji in nekdanjih tovarnah. Križnik, B., *Lokalni odzivi na globalne izzive: Kulturni okvir preobrazbe Barcelone in Seula*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2009, str. 148–66.
- 3 Mestna uprava je zaradi strateškega pomena urbane prenoje za razvoj celotnega mesta in regije Poble Nou označila za »terciarno prihodnost Barcelone«. Ajuntament de Barcelona, *Modification of the PGM (General Municipal Plan) for the Renovation of the Industrial Area of Poble Nou*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2000, str. 77.
- 4 Načrt obsega območje velikosti 1,98 milijona m² in naj bi zagotovil 3,2 milijona m² za nove proizvodne in storitvene dejavnosti ter 800.000 m² novih stanovanjskih in parkovnih površin. Zgrajenih naj bi bilo 4.000 novih, prenovljenih 4.614 starih stanovanj ter ustvarjenih okoli 150.000 delovnih mest. Do konca leta 2009 je bilo začelih 69 % vseh načrtovanih projektov, zgra-

jenih okoli 3.000 stanovanj in ustvarjenih 44.600 delovnih mest. Ajuntament de Barcelona, *22@ Barcelona, Estat d'execució, Desembre 2009*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2009, str. 11.

- 5 Sosedsko združenje v Poble Nouju je jasno opredelilo družbeni pomen varovanja industrijske dediščine, ki je »simbol Poble Nouja, vendar hkrati tudi del skupnega spomina, vezanega na zgodovino industrializacije, brez katere je težko razumeti našo preteklost. (...) Spreminjanje dediščine bi pomenilo potvarjanje skupnega spomina Katalonije. Dediščina zato ni le vrednota, ki ohranja skupni spomin, ampak hkrati predstavlja izhodišče kulture sobivanja in vključevanja, vpliva na odnos prebivalcev do njihovega okolja ter utrjuje skupne vrednote in vsakdanje življenje«. AVPN, »Poble Nou, Conjunto Histórico Industrial«, *El Poble Nou*, 31, 2003, str. 7.
- 6 Marrero Guillamón, I., »The struggle for representation: cultural artefacts and political assemblies in the conflict of Can Ricart, Barcelona«, v: Degen, M., Miles, M. (ur.) *Culture & Agency: Contemporary Culture and Urban Change*, University of Plymouth, Plymouth 2010, str. 96–116.
- 7 Balibrea, M. P., »Urbanism, culture and the post-industrial city: challenging the Barcelona model«, *Journal of Spanish Cultural Studies*, 2, 2001, str. 187–210.
- 8 Montaner, J. M., »El derecho a la memoria urbana«, *El País*, 6. 9. 2008, str. 2.